

Метафора як лінгвокультурологічна універсалія

На ранніх етапах дослідження метафора розглядалася не лише як стилістичний засіб або художній прийом, а й як засіб номінації. В даний час проблема метафори вийшла за рамки риторики і лінгвістики. Результати останніх досліджень дозволяють стверджувати, що метафора є одним з ключових елементів взаємодії мови, мислення і сприйняття [5: 28].

Розвиток когнітивних і психологічних методів аналізу метафори сприяв і модифікації точки зору на метафору як на мовне явище. Останніми роками метафора досліджується як когнітивний механізм, інструмент концептуалізації. Когнітивна лінгвістика відводить метафорі ключові позиції в розумінні і структуризації дійсності. За твердженням Дж. Лакоффа, метафора має концептуальну, а не мовну природу. Одне принципове доповнення до цієї точки зору полягає в тому, що мова структурує і організовує концептуальну систему людини, тому концептуальну і мовну картину світу не слід протиставляти. Саме мова виступає як найбільш складна і гнучка репрезентативна система. В основі робіт когнітивних лінгвістів лежить базове припущення про те, що хоча метафора і є когнітивним феноменом, «ми маємо доступ до метафор, які «структурують наш образ мислення, лише через використовувану нами мову» [3: 126].

Таким чином, метафора відображає взаємодію мовних і ментальних структур. Одним з основоположних положень когнітивного підходу є положення про «необхідність поєднати і погоджувати мовні дані з тим, що вже відоме сенсомоторній, чуттєвій перцепції з інших наук». Вивчення будь-яких характеристик метафори можливе через мову, але з урахуванням того, що окрім мови існують і інші засоби концептуальної організації свідомості. До таких засобів відноситься образно-асоціативна система. Механізм метафоричного перенесення здійснюється в рамках взаємодії вербально-асоціативних комплексів, а не лише значень і семантичних полів [2: 68-71].

Проте, перш ніж робити остаточні висновки відносно того, що ж лежить в основі механізму метафори, розглянемо деякі з сучасних теорій детальніше, роблячи акцент на важливих для даного дослідження положеннях.

Мабуть, найвідомішою в даний час є концепція Дж. Лакоффа і М. Джонсона, згідно якої наша концептуальна система структурується довкола невеликого набору придбаних на основі безпосереднього досвіду і таких, що мають власні назви концептів. Ці концепти включають набір базових просторових стосунків, набір фізичних онтологічних категорій, і набір базових переживань або дій. На цій основі передбачається, що всі інші концепти не виникають безпосередньо з фізичного досвіду, але мають бути метафоричними за своєю природою. В метафорі, таким чином, визначаються дві області вказівок на навколишню дійсність: область-джерело концептуалізації (source) і область-мішень (target). Область-джерело інтуїтивно зрозуміліша, конкретніша і більш детально відома співбесідникам. Область-мішень – це реципієнтна зона. Концептуальна метафора, яку досліджують Дж. Лакофф і М. Джонсон, дозволяє застосувати знання і досвід, надбані в одній області, для вирішення проблем в іншій області і реалізується в мові у вигляді численних метафоричних виразів [7]. Так, наприклад, серед виразів, що відображають в англійській мові концептуальну метафору «ЛЮБОВ – ПОДОРОЖ», можна відзначити наступні:

We've come a long way. – *Ми пройшли довгий шлях.*

We're at a crossroads in relationship. – *Наші стосунки на перехресті.*

We'll just have to go our ways separately. – *Наші шляхи розійшлись.*

Одна з цілей теорії концептуальної метафори полягає в тому, щоб показати концептуалізацію різних сфер, удаючись до базових метафор. Важливий висновок, до якого приходять Дж. Лакофф і М. Джонсон, полягає в тому, що метафора тісно пов'язана з культурно-специфічними моделями і сенсорно-моторним і просторовим досвідом людини [7].

В результаті різні сфери людської діяльності виявляються представленими в мові під певною точкою зору. Теорія концептуальної метафори доводить, що метафора грає важливу роль у формуванні мовної картини світу. З моменту її появи багатьма дослідниками робилися спроби через дослідження метафори розглянути, як мовна компетенція включається в концептуальну модель світу. Так, за словами В.Н. Телії, «мова забарвлює через систему своїх значень і асоціацій концептуальну модель світу в національно-культурні кольори» [5: 41].

Проте, як відзначає Н.Д. Арутюнова, метафора є ключем до розуміння «процесів створення не лише національно-специфічного бачення світу, але і його універсального образу» [1: 396]. Мабуть, роль метафори не вичерпується участю в оформленні різних моделей світу. Метафора відкриває дорогу до дослідження процесів, які лежать в основі мислення як такого. Цей аспект виводить дослідження метафори на принципово новий рівень. В центрі уваги учених – механізм утворення метафори, який включає як мовні, так і когнітивні структури. Взаємодія вербальних і образно-асоціативних комплексів, здійснювана в метафорі, веде до розкриття загальних принципів функціонування концептуальної системи.

Важлива ідея міститься у висновку про те, що для метафори міра подібності несуттєва. Метафора – це «результат пошуку аналогів без обмежень за мірою подібності». Аналогія може бути частковою, поверхневою.

Готовим ім'ям образу можна скористатися, навіть якщо схожість часткова і випадкова. Г. Н. Складєвська використовує термін «символ метафори» для позначення елементу семантики, що зв'язує метафоричне і буквальне, «початкове», значення [4: 21]. Такий елемент може бути конкретною характеристикою об'єкту або якимсь схожим враженням, що справляється об'єктам, що співвідносяться, і не піддається точному визначенню.

Для пояснення причин, через які в метафорі виявляються ті або інші характеристики об'єкту, дослідники використовують різні поняття, які, на їх погляд, здатні розкрити суть процесу метафоризації. В.Н. Телія вважає, що «метафоризація починається з припущення про подобу (або схожість) поняття, що формується, про реалію і деякого в чомусь схожого з нею «конкретного» образно-асоціативного уявлення про іншу реалію». Вона вважає це допущення основою антропометричності метафори і називає його «модусом метафори», зміст якого виражається у формі «неначебто». З припущення про подібність починається рух думки, результатом цього руху є позначення. Саме модус фіктивності (за аналогією з принципом фіктивності Е. Канта) приводить в динамічний стан знання про світ, образно-асоціативне уявлення, що викликається цим знанням і вже готове значення, які взаємодіють в процесі метафоризації [5: 44-49].

Випадковий характер аналогії свідчить про унікальність метафори і служить обґрунтуванням необхідності розглядати її в контексті індивідуальної свідомості. Всі роздуми про те, як відбувається метафоричне перенесення, ведуть до творця метафори, людини. Образність метафори несе в собі її антропоцентричність.

П. В. Халіна визначає метафору як «будь-який предмет, перетворений на Я». При цьому схожість, на яку спирається метафора, неістотна з точки зору реальності, будь-яка метафора – відкриття закону універсуму: «Всесвіт на мить нам дозволяє побачити щось, захопитися, залишити собі на пам'ять враження – але не більш». Вибір того або іншого образу метафори пов'язаний з суб'єктивною інтенцією, в якій виражені знання і досвід людини, ним освоєні і осмислені. Через цю інтенцію лежить дорога до того або іншого світобачення і системи образів, сумірних з концептуальною картиною світу творця метафори [6: 84-85].

Література

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Арутюнова Н.Д. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е.С. Кубрякова. – М., 1997. – 235 с.
3. Мягкова Е.Ю. Проблемы исследования метафоры // Языковое сознание: формирование и функционирование: сб. ст. / отв. ред. Н.В. Уфимцева. – М., 1998. – С. 123–128.
4. Складєвська Г.Н. Метафора в системі мови / Складєвська Г.Н. – СПб.: Наука, 1993. – 152 с.
5. Телія В.Н. Метафора як модель смислопродукції та її експресивно-оціночна функція // Метафора в мові та тексті. – М., 1988. – С. 26–51.
6. Халіна Н.В. Общіє вопросы герменевтики // Герменевтический анализ: филологические аспекты понимания. – Барнаул: Изд. АГУ, 1998. – с. 81–89.
7. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: Chicago University Press, 1980. – 242 p.